

## II. Соціальна філософія

УДК 21:348

**Швед З. В.**

*Доктор філософських наук, доцент кафедри релігієзнавства Київського національного університету імені Тараса Шевченка*

### РЕЛІГІЙНИЙ СИНКРЕТИЗМ ТА ПРАВОВА СИСТЕМА ЯПОНІЇ

Висвітлюється питання еволюції правових ідей, на прикладі сінто-буддиських та сінто-конфуціанських уявлень давніх японців.

Ключові слова: *синтоїзм, релігійне право, синкретизм, правологія релігії.*

Аналіз правових систем у релігієзнавчих дослідженнях має практичний характер з огляду на те, що будучи складовими конкретно-історичних конфесійних виявів релігійних традицій світу вони, водночас, виступають основою для осмислення еволюції держави від її протоформ до більш сучасних складних політико-правових систем, які становлять підґрунтя для цивілізаційного поступу. Нормативні та інституційні системи країн вкорінені у духовні традиції народу та виявляють себе на різних рівнях реалізації життєво практичних форм функціонування суспільства, з огляду на що вони мають важливе історичне, культурологічне, правове значення. Як вказував В. Г. Графський у своєму аналізі історії держави і права, правовий досвід становить предмет зацікавлення не тільки теоретиків-науковців, які ставляться до цього предмету як до мети своїх теоретичних викладів але й для практиків, для яких врахування своєрідностей національного законодавства є підставою для осмислення формування «історичної свідомості», роль якої у збереженні та збагаченні духовних цінностей персонального і колективного досвідів важко переоцінити.

У вітчизняному дисциплінарному релігієзнавстві конституюється нова галузь досліджень «правологія релігії» метою якої є осмислення правових аспектів буття релігії, на що вказує Михайло Бабій [1]. Будучи

однією з перших історичних форм права, релігійне право часто виступає фундатором або основою світських правових систем для яких імперативний характер релігійних норм та приписів у більш пізні часи втрачає свою актуальність поступаючи місце іншим основам права.

Серед провідних вітчизняних сходознавців, проблемами аналізу японської духовної традиції займалися Іванна Отрощенко, В. Кіктенко, С. Капранов, Р. Бродський та багато інших. В їх роботах акцентувалася увага на тих аспектах японознавства яке включало в себе вивчення історії, культури Японії, мови та письмової джерельної бази що заслуговує на переклад, при цьому висвітлювалися питання природи та особливостей релігійних традицій і у цьому контексті розглядалися питання постановки правової системи Японії та її особливості. Водночас, С. Капранов у своїй статті «Японознавство в Україні: головні етапи розвитку до 1991 року» зазначає, що систематичні дослідження у цьому напрямку велися з 1920 по 1933 роки, а потім відновилися лише в 1954 році [7]. Таким чином, відсутність сталого розвитку японознавства створила лауну для дисциплінаризації даного напрямку гуманітарного знання, що дозволяє, за нашим переконанням, включити релігієзнавчу проблематику до сфери вивчення цивілізації Далекого Сходу. З огляду на це, застосування міждисциплінарного методу буде для нас ключовим.

У дослідженні будуть проаналізовані східні релігійні традиції у їх відношенні до суспільства на прикладі Японії, адже вони мають відмінний від сучасного європейського контексту статус, що зумовлено різними історичними обставинами розвитку взаємозв'язку релігійного та світського й особливостями регіонального вияву доктринальних положень релігій світу в залежності від територіальної й етнічної приналежності.

За нашим переконанням, специфіка формування правової системи Японії полягає у тому, що автентичні релігійні вірування та поширення конфуціанства, деяких поглядів даосизму і буддизм створили унікальний осередок для її розвитку, при цьому ніколи не посівши визначального чинника для творення згаданої системи. Дана обставина має не тільки наукове значення, вона також виявляє себе на рівні сучасних трансформаційних процесів, які ми можемо спостерігати. Так наприклад у преамбулі до Договору про введення Конституції для Європи (Конституції ЄС), мовиться про те, що основою для самого об'єднання виступають спільні історичні корені, у тому числі й релігійні. «Черпаючи

натхнення з культурної, релігійної, гуманістичної спадщини Європи, виходячи з яких розроблені універсальні цінності недоторканності та невід’ємних прав людської особистості, свобода, демократія, рівність, верховенство закону» [14, с. 3] Європа готова відновити свою втрачену єдність, відсутність якої стала «гірким досвідом» для всіх. Це дає підстави стверджувати що теоретичне осмислення релігійно-правових особливостей формування інституційних та державних форм, відкриває перспективу для творення спільних смислів загально цивілізаційного поступу, в якому будуть враховані особливості духовного буття націй та їх прагнення для збереження унікальності (єдність у різноманітті). Таким чином, коли мовиться про конкретно-історичну правову нормативність якоїсь конфесії то і її місце у суспільних відносинах й роль у формуванні самої юридичної системи має бути врахована. У світлі вищезазначеного ми маємо звернути увагу і на такі системи релігійного права, місце застосування якого видається нам достатньо віддаленим географічно але дуже близьким економічно та культурно, особливо якщо згадати, що ми живемо у глобальному світі, відстань для спілкування у якому рахується не кілометрами, а хвилинами. Натомість аналіз східної релігійної системи (на прикладі японської правової дійсності, вплив на яку спричинили синтоїзм, конфуціанство та буддизм) дозволять більш ґрунтовно осмислити європейську правову системи, яка також значною мірою оперта на конфесійне право.

Виходячи з особливостей тлумачення сучасною філософією права особливостей категорії «правова система» Володимир Єршомін [5] виокремлює низку складових, що виявляють себе та повинні бути враховані у вивченні будь-якої релігійно-правової системи. До таких складових відносяться «право у своїх джерелах», тобто норми які постають критерієм правової поведінки, «праворозуміння, правосвідомість, правова ідеологія та юридична наук», наступне це правовідносини і «правова політика, практика і техніка», а також наявні «юридичні кадри», що становлять юридичне співтовариство таку спільноту людей, яка за своїм соціальним статусом є відокремленою групою та має спеціальну освіту і в наслідок цього може здійснювати правову практику. Окрім вищезазначеного до складу правової системи входять «суб’єкти правової системи» — це всі ті, хто бере участь у «правотворчості, правовикористанні, правозбереженні» [5, с. 16–17] та правова культура. Остання, за нашим переконанням, є складовою швидше культурною ніж правовою, адже тут мається на увазі визнання міри досконалості самої

системи, де досконалість (ідеал, найвища цінність) швидше категорія етики аніж права.

Як відомо серед чинників, що сприяли формуванню системи права в Японії чільне місце посідали культурні запозичення, до яких вдавалися керівники країни, а також достатньо «ліберальне» ставлення до релігії, яка у даному традиційному суспільстві ніколи не грала визначальної ролі, на що вказував С. Песков [9]. Згаданий інокультурний вплив носив системний характер у тому розумінні, що всі «нововведення», які вкорінювалися у культурно-правове середовище Японії, здійснювалися з урахуванням специфіки національного контексту, що ставало підставою для інтеграції місцевих та запозичених традицій у цілісну систему яку можна охарактеризувати як синкретичну. З цього приводу С. Песков зазначає, що «одним із засобів посилення впливу буддизму на народні маси була розпочата у VIII ст., але особливо поширена в IX ст., проповідь єдиної синто-буддистської релігії (рьобу-сінто), яку вели відомі монахи Гьокі, Сайтьо, Кукай» [9, с. 110]. В аналах історії поширення впливу буддизму на території Японії слід назвати «Керівництво для глухого музиканта» (Кукай, 797 р.), «Трактат про досконалу душу монаха перед вітварем» (Кукай, 830 р.) та інші.

Більшість дослідників пов'язують збереження синтоїстських вірувань, навіть під час розповсюдження ідей буддизму в Японії, з особливостями економічної та соціальної діяльності широких верств селян. Адже саме цей клас становив основу японського аграрного суспільства, верхівка якого (аристократія, державні службовці, військові), залежали від нього. Період японського середньовіччя став часом формування підвалин для модернізаційного оновлення суспільства, яке розпочалося в період раннього нового часу («кінсей»). Аналізуючи цей період В. Г. Дацишен вказує, що соціально-економічний, інтелектуальний та культурний розвиток Японії був заснований на розвитку гуманітарних наук, що «забезпечили самопізнання японської цивілізації», яке знайшло своє втілення в різноманітних школах та течіях філософського й соціального спрямування. Починаючи з VI ст. Японія розпочала активно запозичувати правові та політичні ідеї з Китаю, які ґрунтувалися на даосько-конфуціанській традиції інтерпретації проблеми етики, моралі, права і т. ін. Така модель світоустрою мала ентоцентричний характер, і з огляду на це, в Японії вона зазнала певних трансформацій. Зокрема, переосмислення ідеї «геоцентризму» Японії, орієнтованого

на звеличення японських традицій та історії, та невизнання інтелектуального та культурного впливу з боку країн-сусідів.

Протягом реформи VII ст. н. е. відчутно посилюється національний чинник в ідеології, який спирався на синтоїстські уявлення японців, що мало запобігти китайському впливу та водночас позначилося на самій реформі. Так наприклад, «якщо на початку VII ст. для найменування рангів чиновників використовувалися поняття, що означали конфуціанські чесноти, то у новій системі, яку було уведено в 685 році використовувалися традиційні етичні категорії: ясність, чистота, чесність і т.д.» [9, с. 42]. Принагідно зазначимо, що серед джерел, які містять у собі релігійні та правові елементи, слід згадати японську поезію, яка за переконанням Степана Родіна, становить антологію політичної та правової історії, та «перебуває в рамках кон'юктурної системи» зі своїми політичними цілями та правовими потребами. Достатньо згадати «Оповідання про принца Гендзі» (автор Мурасакі Сікібу, XI ст.). Не відтворюючи сюжетів цього твору (він був багато разів екранізований) можна сказати, що його загальний зміст наративу відповідає одній з фундаментальних доктрин буддизму, що базується на ідеї карми, як невідворотної відплати за вчинки заподіяні у житті.

Розгляд еволюції правової системи Японії, у зв'язку з реформуванням державної влади починаючи, засвідчує, що з 90 — х років VII століття центральними органами управління стали державна та релігійна рада. Державна рада мала у своєму складі уряд, до якого входило три міністри і яким було підпорядковано вісім департаментів. Релігійна рада мала подібну структуру, а метою її функціонування було опікування синтоїстським обрядово-церемоніальним аспектом життя храмів та святами, їх організацією, проведенням та фінансуванням. Починаючи з VIII століття (701 р.) укладається нормативно-правова система, яка регулювали по-перше, кримінальне право (на зразок китайського (танського) законодавства) і, по-друге, цивільно-адміністративний кодекс, у якому містився розділ, присвячений синтоїстським церемоніям і питанням правового статусу буддистських монахів, а буддистське духівництво входить до складу державно-бюрократичного апарату [3].

Водночас, з VIII ст. н. е. в Японії встановлюється норма обов'язковості письмового права, що забезпечило розвиток правової системи на більш формальному рівні, коли всі накази, звіти та приписи мали фіксуватися у письмовій формі заміняючи таким чином можливість усної трансляції. Дана норма містилася у законах «Тайхо ріцурьо»

(701 р.) які, як вже зазначалося, включали норми кримінального (ріцу), цивільного, адміністративного (рьо) права [9, с. 5], а їх загальна кількість перевищує 12 тисяч. Зокрема, у цій нормативній системі визначається особливий статус храмових земель, що знайшло свій вираз у тому, що землі буддистських храмів (дзіден) могли продаватися, у той час коли синтоїстських продажі не підлягали. При цьому і ті і інші не оподатковувалися.

Як показує аналітичний огляд літератури, японська духовна традиція запозичувала деякі «імпортовані» джерела, у тому числі конфуціанства та буддизму, при цьому вона активно спиралася і на місцеві вірування синтоїзму. Саме тому, це поширення конфуціанської літератури та практичне використання викладених у них ідей, сприяло поширенню відповідних принципів та форм в офіційному спілкуванні. Натомість, ширшого застосування саме у правовій системі положення конфуціанства не мали. За переконанням Є. М. Жукова, Японія запозичила з азійського континенту лише зовнішні форми права, а їх зміст та способи функціонування носили виключно автентичний для Японії характер. Подібною є позиція радянських сходознавців, які зосереджували свою увагу на вивченні суспільно-політичних та правової історії Японії (К. Г. Маранджян, Г. І. Подпалова, І. М. Сиріцин, І. І. Конрад, Д. І. Гольберг та інші). У науковій літературі XVI-XIX століття японської історії отримали назву «Епоха Едо» (яка передувала реставрації Мейдзі в 1868 році), за назвою міста-столиці тогочасного правителя сьогуна династії Токугави. Саме у цей період посилилася роль конфуціанства у формуванні ідеології, що було пов'язано з необхідністю обґрунтувати владу сьогунату та надати їй священного статусу, що не можливо було зробити спираючись виключно на ситно-буддистську релігійну традицію. З цією метою в Едо функціонувала конфуціанська академія, в якій вивчалися не тільки тексти класичної китайської традиції, але й так звані «західні науки». Серед основоположних ідей конфуціанства, які було покладені в основу легітимізації правової системи того часу було положення про «великий обов'язок та розподіл на імена» («дайгі мебун»), яке закріпило соціальну стратифікацію суспільства. А принцип «зміни Мандата Неба» обґрунтував правильність переходу або зміни влади. «Незважаючи на офіційний статус конфуціанства, японська культура і історична традиція в епоху Едо не була докорінно переглянута. Це зумовило збереження синтоїстської доктрини влади, певного взаємоприсотування конфуціанства і синтоїзму для ідеологічного

обґрунтування встановленої політичної системи» [4]. Так було створено конфуціансько-синтоїстський синкретизм, в якому універсального значення набирав закон Рі (Ритуал, Закон).

Варто згадати, що вже за часів імператора Тандзі (661–672), засновано перший навчальний заклад. «Він отримав мандат Неба, відкрив-розширив імператорську справу, відкрив-розширив імператорські вчинки так, що вони відповідали дороговказам Неба-Землі та виблискували у благородному космосі. Він уважав, що для впорядкування манер і покращення маралі немає нічого кращого ніж писемність, а для розвитку чеснот та просвітленості тіла немає нічого важливішого за науки. І тому він заснував школу, покликав молодих та талановитих, встановив п'ять церемоній, заснував сто законів. Його закони і постанови за своїм розмахом не мали собі рівних від сивої давнини» [8, с. 160–161]. В університетах Японії (наприклад раннього хейянського періоду) до IX ст. серед головних навчальних дисциплін були конфуціанство, китайська класична література, японське право (мьободо) та математика.

До іноземних наук, як почали викладатися в період Едо відносились такі оригінальні, як голландознавство або японське роз'яснення голландської ботаніки. А також більш звичні для європейського вуха: географія, геодезія, астрономія, анатомія, медицина. Ці та інші науки потрапляли до Японії, за більшою мірою, через голландських торговців (іноді місіонерів) та китайські і корейські культурно-економічні контакти.

Культурологічні дослідження Японії, що проводили В. М. Горегляд, І. О. Бороніна, Г. Г. Свірідов та інші, дають низку прикладів того, як ідеї конфуціанства трансформувалися на японському ґрунті. Наприклад, принцип «лі», як вимога дотримання етикету, став в Японії гаслом аристократії, для якої ідеалом особистості став «благородний муж», якістю якого мала бути чуттєвість у сприйнятті світу та природи, що знаходило свій вияв у захопленні образотворчим мистецтвом та віршами [2]. У цьому контексті важливого значення при осмисленні релігійного права, у його впливі на державотворчі процеси та світські тенденції у формуванні права в цілому, мають історико-літературні тексти, зокрема «Хроніки давніх подій» (Кодзікі). Дана пам'ятка японської писемності містить у собі спробу описати походження японської держави. Виходячи з передмови О-но Ясумаро, імператор Темму (рідний брат Тендзі) в 672 році видав указ, у якому йшлося про те, що давні письмові перекази

втрапили свій первісний зміст через наявні помилки та неточності. Тому необхідно розпочати роботу по збиранню та систематизації записів та виправлення наявних документів, адже вони є «основою управління державою, діяльності імператорів та виховання народу» [9, с. 73]. Дана робота була доручена придворній аристократці, яка мала феноменальну пам'ять на ім'я Хіеда-но Аре. Але основна робота була виконана О-но Ясумара, за наказом імператора Геммьо (711–712 рр.). Окрім згаданого тексту, варто виокремити роль «Церимоніального кодексу» (Енгісікі — Х ст.). Саме на його основі формувалась картина світу японців, їх національна ідентичність.

Подальший розвиток права в Японії відзначився потребою відповісти на виклики історичного часу, коли в країні розпочався процес децентралізації влади а в історіографічній науці він дістав назву «період воюючих провінцій» (XV — XVI ст.). Грунтовне дослідження Святослава Полхова [10] дозволяє виокремити ті особливі характеристики правового документу «Роккаку-сі сікімоку» (1567 р.), який фундував новий етап у розвитку японського права, у першу чергу земельного, базованого на звичаєвому праві. Цікаво відзначити, що у документі присутня тенденція на нівеляцію правових свобод окремих землевласників та селянських громад, у той же час останні виступають як суб'єкти судової системи, чим забезпечується гарантування їх прав у суперечках з можливими позивачами. Будучи «локальним» правовим документом «Роккаку-сі сікімоку», водночас, є зразком еволюції розвитку правової системи Японії у цілому. Дотримання законів гарантувалося священними клятвами, які складали як васали так і даймьо, що забезпечувало непорушність взятих на себе обов'язків та неухильність виконання судових рішень. Окрім цього, в документі присутня «монархічна ідея про важливість благополуччя та процвітання правлячої династії» [10, с. 182].

Помітну роль у обґрунтуванні наявної системи права відігравали історичні праці, які мали відтворити спадковість існуючих традицій та надати їм священний характер. Серед прикладів такої роботи є багатотомна історична збірка «... що допомагає керувати нашою країною». З одного боку, це хроніка правління імператорів починаючи від Дзімму, в якій збереглися міфологічні мотиви ранніх релігійних вірувань японців та синтоїстські уявлення про божественну природу імператорської влади. З іншого боку, вплив конфуціанства виявився в раціоналістичній ідеї про те, що повстання монархії в Японії



пов'язано з просвітницькою діяльністю китайських правителів. У XVIII ст. створюються автентичні філософсько-релігійні систем, які були покликані подолати вплив попередніх традицій індійської та китайської цивілізацій на духовну самобутність японців. Хоча ці тенденції швидше нагадують протестантські рух в Європі, адже вони закликали до повернення до чистого та незатьмареного формалізмом вчення, все ж відтворення первісного конфуціанства передбачало вирішення актуальних світських правових питань, щодо державного устрою, базованого на децентралізованій або централізованій формі правління. Саме з цих джерел походить становлення самурайської етики бусідо та обґрунтовуються принципи націоналізму в Японії. «Серединна держава» — Японія — мала спиратися «не на моральну досконалість своїх громадян», а на «знання норм ритуалу, музики, системи законів та покарань (Курсив наш. —З.Ш.), що в давнину були створені досконаломудрими, яким Небо надало унікальні здібності» [4].

У процесі еволюції соціальних, правових та історичних учень в Японії успішно функціонували як традиційні для ментальної парадигми традиції синкретичних синто-буддизму та синто-конфуціанства, так і альтернативні напрямки як-от: «історична школа та школа національних наук». Перша з них, історична школа, відома також під назвою Міто, у своїй діяльності зосереджувалася на дослідженні та компіляції історії Японії, яка спиралась на попередні аннали етичної легітиматії влади сьогунів. Ця ж школа, за визначенням Дацишена, сформулювала концепцію розвитку Японії у контексті ідей національного призначення та національної ідентичності. Це була «складна синкретична конструкція, в якій завдяки поєднанню конфуціанських цінностей та уявлень синтоїстської міфології поєднувалися ідеї відданості імператору, який уособлював японську державу, єдність релігії і політики, політики і освіти, духовної єдності нації на основі синтоїстського ритуалу» [4].

Національна школа, згадана вище, базувала свої висхідні положення на авторитеті письмових літературних джерел, зокрема поезії, що дало підстави сформувати ідею національної унікальності японців та, спираючись на розробку ідей «мужність» та «войовничість», закликали до аскетизму й обґрунтовували необхідність націоналістичних настроїв. «Прихильники школи національної науки різко протипокладали своє вчення конфуціанським традиціям та шукали натхнення в національному минулому, закликаючи до відновлення синтоїзму в первісній чистоті» [4] без нашарувань конфуціанського та буддистського вчень.

Іншими словами, опозиція шкіл «Міто» та «Національної науки» найповніше виражалася у ставленні до національної історії та питання про роль національного призначення японців. Перші вважали що Японія є складовою світової цивілізації та її розвиток відбувається по законах еволюції будь-якої національної спільноти, у той час коли другі наполягали на унікальності національного буття японців, наголошували на провідній ролі Японії для розвитку будь яких народів та держав. Третя школа «голандознавства» за дивним збігом обставин, у своїх розробках заперечувала положення школи Міто, причина цього, за нашим переконанням, полягала у тому, що для останньої цивілізованість та «європейськість» пов'язувалася виключно з Китаєм, а школа голандознавства спростовувала ці положення.

Підсумовуючи, зазначимо, що правова система Японії у період свого становлення та формування активно відбивала результати суспільно-історичного розвитку, який включав культурні запозичення. З огляду на це дана система зазнавала впливу як релігійних так і позарелігійних факторів серед яких останні мали більше значення, адже орієнтувалися на еволюціонувала

При цьому, будучи базованими на вірності традиціям та звичаям, етичні настанови частіше ніж правові інструменти гарантують дотримання принципів соціальної справедливості, що ґрунтується на ідеалах добра, справедливості та гармонії інтерпретованих в контексті синто-буддиського та синто-конфуціанського типів світобачення. У перспективі подальших релігієзнавчих досліджень необхідно окреслити та проаналізувати вплив релігійних систем на формування права на Далекому Сході як у контексті його еволюції так і в плані вияву у сучасності. Дане завдання можна конкретизувати при вивченні китайської та корейської правових систем, адже кожна з них зберегла зв'язок з (відкритий чи прихований) з релігійними традиціями поширеними на відповідних теренах.

### **Список використаних джерел:**

1. Бабій М. Правологія релігії в її предметі та структурі / М. Бабій // Дисциплінарне релігієзнавство. Навчальний посібник. За заг. ред. А. Колодного. — К., 2010. — С. 158–173.

2. Гераськов С. В. Проблема екзистенції японської філософії / С. В. Гераськов // Наука. Релігія. Суспільство.— Донецьк, 2006.— № 6.— С. 96–101.
3. Данн Ч. Повседневная жизнь в старой Японии / Ч. Данн / Пер. М. А. Глухой. — М.: Издательский Дом «Муравей», 1997. — 267 с.
4. Дацьшен В. Г. Общественно-политическая мысль в японском обществе в эпоху Эдо.— [Електронне джерело].— [http://japanstudies.ru/index.php?option=com\\_content&task=view&id=174&Itemid=70](http://japanstudies.ru/index.php?option=com_content&task=view&id=174&Itemid=70).
5. Ерёмин В. Н. История правовой системы Японии / Владимир Николаевич Ерёмин. — М.: Российская политическая энциклопедия (РОССПЭН), 2010. — 293 с.
6. Капранов С. Японознавство в Україні: головні етапи розвитку до 1991 року / С. Капранов // Магістеріум: Культурологія.— Вип. 26.— 2007.— С. 43–48.
7. Капранов С. В. Психотехніка і містичний досвід сінто: до питання про типологію / С. В. Капранов // Східний світ.— К., 2007.— № 3.— С. 107–113.
8. Мещеряков А. Н. История древней Японии / Мещеряков А. Н., Грачёв М. В.— СПб.: Гиперион, 2002.— 544 с.
9. Пасков С. С. Япония и раннее средневековье: VII — XII саков. Исторические очерки / Станислав Соломонович Пасков / Отв. Ред. Г. И. Подпалова. Изд. 2-е.— М.: Книжный дом «ЛИБРОКОМ», 2011.— 208 с.
10. Полхов С. А. «Роккаку-си сикимоку» — свод законов периода «воюющих провинций» / С. А. Полхов // Япония 2011. Ежегодник.— М.: «Арио-XXI», 2011.— С. 181–222.
11. Родин С. А. «Кайфусо» как первая политическая анталогия Японии / С. А. Родин // Новый взгляд. Япония: переломные моменты истории: сборник конференции «Japan Report», 15–16 октября, 2011.— М.: Нагалис, 2012.— С. 5–13.
12. Савинцева М. И. Традиции японского общества и их влияние на формирование правовой системы Японии / М. И. Савинцева // Российский японоведческий журнал. № 3.— М.: Межрегиональная общественная организация «Ассоциация японоведов», 2012.— С. 42–51.

13. Тихонравов Ю. В. Судебное религиоведение / Ю. В. Тихонравов. — М.: ЗАО «Бизнес –школа «Интел Синтез», 1998. — 272 с.
14. Treaty establishing a Constitution for Europe // Official Journal of the European Union. — [Електронний ресурс]. — <http://eur-lex.europa.eu / LexUriServ / LexUriServ.do?uri=OJ: C:2004:310:0003:0010: EN: PDF>

Стаття надійшла до редакції 25.01.2013 р.

*Швед З. В.* Религиозный синкритизм и правовая система Японии

Освещен вопрос эволюции правовых идей, на примере синто-буддийских и синто-конфуцианских представлений древних японцев.

Ключевые слова: *синтоизм, религиозное право, синкретизм, право-логия религии.*

*Shwed Z. V.* Religious Syncretism and the Legal System in Japan

The article addresses the evolution of legal ideas as exemplified by Shinto-Buddhist and Shinto-Confucian traditions of the ancient Japanese.

Keywords: *Shinto, religious law, syncretism, science of law in religions.*